

Nellja Veremej, *Berlin liegt im Osten* (Jung und Jung, 2013)

Fragmentvertaling door Ralph Aarnout, met steun van het Nederlands Letterenfonds.

Eerste deel

1

De afstanden waren reusachtig, verhuizingen onherroepelijk. Terugkeer naar dit soort verlaten oorden bestond niet, daarom raakten ze ook snel door mos en klimop overwoekerd. De contouren en kleuren smolten weg tot je herinnering aan het stadje uit nog maar een paar grauwe beelden bestond: het lange, lage, ruwe kopstenen huis. Met witte mortel aangezette, diepliggende vensterluiken. Armzalige bloemperkjes in oude, met kalk gewitte vrachtwagenbanden. Een kinderwagen zo hoog en zo ruim als een koninklijke koets. Mijn vaders hand die de motor bij de hoorns vat. Met z'n gladde, zwarte lichaamsdelen lijkt het een gigantische mier. Deze ooit met een Zenit-camera gevangen details zijn de enige bewijzen dat Kema werkelijk heeft bestaan. Het was een kleine nederzetting bij het militaire vliegveld aan de rand van het eindeloze, besneeuwde voormalige imperium – het stadje waarvoor ik mijn hele voorraad heimwee heb opgebruikt. Alle andere plaatsen op mijn lange reis heb ik onbekommerd achter me gelaten.

Zoals door zoveel kindertijden, stroomde er ook door de mijne een rivier. Onze rivier was tam en rustig. In het voorjaar paaiden er zalmen en onze vaders werden er neanderthalers wanneer ze de zware, zwangere vissen aan scherpe stokken spiesten. 's Zomers was de rivier met zijn waterkevers en zijn wormpjes van ons kinderen. De eerste vorst ketende het water als bij toverslag en overrompelde al het kleine waterleven. We maakten een klein beeldscherm vrij van sneeuwgruis

en keken erin: een in metersdik ijs uitgebeitelde kikker, zijn poten als in de vlucht bevroren; een verblufte vis met verroeste schubben en roodachtige, ontstoken uitziende vinnen; een zwarte slang die met haar kleine, gladde kop net een kwade vrouw leek. Ingepakt in stijve viltlaarzen en ruige lamsjassen lagen we urenlang op het ijs en probeerden we met de warmte van onze vingers tunnels naar de verstarde schepsels te boren. We droomden dat we ze konden aanraken en weer tot leven konden wekken. Dat lukte natuurlijk nooit – onze vingers waren te kort en de droomgestalten waren te diep in hun slaap verzonken. Maar hun laatste ademtochten zaten nog in het ijs gevangen en soms wisten we die witte luchtballen te bereiken.

Dik ingeduffeld strompelden we naar huis door de sneeuw, die vaak tot aan de blauw bevroren ramen reikte. Binnen fluisterde het vuur in de kachel en zaten we onder de lamp raketten te tekenen, met piepkleine openingen van waaruit onze dappere vaders ons toezwaaiden. In werkelijkheid vlogen ze met MIG's langs de Sovjet-Japanse grens en klostten ze 's avonds in de club rond de biljarttafel – aangeschoten, gelaarsd en ingesnoerd in een machtig tuig van riemen dat scherp en heerlijk naar nieuw leer rook. Onze moeders, met Babylonische krulspeldentorens in hun haar en huidkleurige, grof geribbelde kousen om hun jonge, stevige kuiten, stonden zingend rond het petroleumstel in de gemeenschappelijke keuken, in ons verre Oosten dromend van het Westen, waar je, dachten ze, niet hoefde te zaaien en te oogsten en nooit ziek werd en nooit stierf. Daar hoefde je niet eindeloos te bukken om een handvol aardappels uit de aarde te winnen en niet eindeloos met de bijl te zwaaien om de gietijzeren potkachel hout te kunnen voeren – het paradijs was altijd in het Westen. En het Westen begon voor ons indertijd al aan de voet van de verweerde keten van het Oeralgebergte.

Pas tegen het einde van het wolfsuur, als er in het oosten al een vaag schijnsel wordt ontstoken, val ik in slaap en ik sta veel later op dan anders. Het is helemaal licht, ik schuif de oranje gordijnen open. Boven mijn huis in de buurt van de Alexanderplatz zweeft de Fernsehturm, nog altijd een ankerpunt op de onduidelijk gemarkeerde en imaginaire grens tussen het Oosten en het Westen. Tussen twee hemisferen? Misschien.

In de badkamer is het donker en koel. Ik krijg koude voeten op de geblokte vloer, met een druk op de lichtknop help ik de gloeilamp naar de andere wereld. Geschrokken van de kleine explosie ga ik op de tast door het betegelde duister en ik meen weer een boodschap uit mijn verre kindertijd door te krijgen – van een pionierskampmorgen waar het naar Bulgaarse tandpasta rook, waar de waterkranen ijzeren kruisen droegen en de geëmailleerde wasbakken hun roestige tranen lieten lopen. De afgeschaafde planken van het terras waren zacht als de zijden huid van een zoogdier en verwarmden je koude voetzolen. Als de zon van mijn kindertijd was opgekomen, rook mijn stoffige haar naar mussen en glinsterde het zachte goudons op mijn jonge indianenhuid in het tegenlicht wanneer ik, verstarde kampwachter, met mijn hand aan mijn pony salueerde. *Pioniersgroep Richard Sorge staat klaar voor het ochtendappel! Onze leus is: 'Niet smeulen! Branden! Stralen!'*

Indertijd wilde ik dat het leven zo snel mogelijk voorbijging. En nu, in de beslagen ochtendspiegel, vind ik mezelf een oud mens met striemen op mijn schouders die honderden bh-bandjes in mijn huid hebben gesneden. Gisteren lag mijn hele leven nog voor me en was alles mogelijk, maar van de ene dag op de andere staan me geen wonderen en verrassingen meer te wachten. Ik ben volgroeid, afgewerkt. Ik word geen stewardess meer, geen hoogleraar, geen diva. Voor mijn dochter Marina staan die opties nog open: zij is achttien, ze wil regisseur of grafisch ontwerper worden, niet in de thuiszorg werken zoals ik. Dag in dag uit draai ik grote en kleine rondjes om Alexanderplatz, bezoek ik

oude mensen om hun verstervende schaduwen op te vangen. Terwijl ik hun herinneringen aanhoor, kam ik hun dunne nylonhaar en knip ik hun taaie plastic nagels. Soms heb ik zowaar plezier in mijn werk. Maar ik heb mijn moeder, die net bij me op bezoek was, wijsgemaakt dat ik Russische les geef. Dat ik niet veel uren maak, maar dat ik leuke leerlingen heb en zo. Het steekt me dat ik hier in het paradijs niet zover ben gekomen als ik had gehoopt. En dat ik vreemde bejaarden met een lepel voer, terwijl mijn eigen moeder ergens in het Verre Oosten alleen in haar witte, eenogige huisje zit.

Ze komt altijd in de winter bij ons logeren, als haar tuin haar niet nodig heeft. Elk jaar, als we elkaar terugzien, is haar lichaam verder afgetakeld. Dit keer was het haar rechterhand – kromgetrokken als een bruinig pannendak en stijf als de schaar van een kreeft. Het was het eerste wat me opviel toen Marina en ik haar van het Ostbahnhof afhaalden. Ze stond op de hoge stalen wagontrap en stak haar oude handen naar ons uit als een klein kind dat op het punt staat zich in de armen van grote mensen te laten vallen.

In mijn volwassen leven was mijn moeder nauwelijks aanwezig: ik ontvluchtte het ouderlijk huis al vroeg omdat ik niet zo wilde worden als mijn akelig provinciale voorouders, familieleden en burens. Ik maakte dat ik wegkwam, alle wonderen tegemoet die mijn hart al bij voorbaat meende te proeven. Op zevenmijlslaarzen sprong ik over talloze grenzen en greppels, vierde ik een revolutie, droeg mijn kasjmieren jas af, verorberde duizenden avocado's en proefde tientallen soorten worst – en nu blijf ik steeds vaker stilstaan om terug te kijken.

Opeens worden allerlei mensen uit mijn vroegere leven weer belangrijk en kijk ik naar het oosten, waar onscherpe, vage gezichten over elkaar heen buitelen. Ooms in witte overhemden en met scherpe *papirossi* en gezette, verlegen tantes met dikke kuiten en bloemetjesjurken, samen rond een feestelijke dis. Op tafel tomaten, komkommers, goedkope cervelaatworst, kippen met obsceen gespreide poten en een langhalzige, met een zilveren pet gekroonde fles. Als hij

leeg is, kruipen de vrouwen bij elkaar om te zingen, terwijl de mannen rond de nieuwste sensatie samendrommen: Moskwitsch met kekke en puntige Trabant-achtervinnen.

Het lijkt wel of de mensen altijd samen waren, als druiven aan een tros. Eenzaamheid was een schaars goed in die overvolle vertrekken – en in mijn fantasie hield iedereen ook werkelijk van elkaar. Maar dat hoeft niet zo te zijn, want het is allemaal niet meer dan een stomme film, waaraan mijn grillige geheugen jarenlang verwoed heeft gemonteerd. Het leek wel of mijn moeder vanuit die film haar oude, kromme handen uitstak naar ons, in het huidige Berlijn. Ik nam ze in de mijne en ze stapte op het perron van het verlaten Ostbahnhof. We namen elk een hengsel van haar zware tassen en zo, verbonden als de schakels van een ketting, wurmden we ons in de S-Bahn binnen.

Thuis aten we eerst dikke, papaverrode pompoensoep en vervolgens kleine, witte Neurenberger worstjes. Mijn moeder vindt ze heerlijk, maar Marina trekt er altijd haar neus voor op. ‘Wat ogen heeft, dat eet je niet!’

‘Ik heb wat voor jullie!’ Mijn moeder ging naar de kamer en gaf ons allebei een fijne, houten Chinese waaier.

‘Die kunnen heel handig zijn als het heet is,’ zei ze, ‘als het klimaat opwarmt. Er zit al een enorme scheur in het gletsjerijs en die wordt alleen maar groter; het duurt niet lang meer of er breekt een gigantisch stuk van Antarctica af!’

Ze vertelt veel over de wereldondergang, gedetailleerd en overtuigend. Over hoe eilanden wegzinken in opwarmende zeeën, kusten door stormen worden weggevaagd en binnenlanden verbranden. Zalig zijn eerstgestorvenen, want die kunnen tenminste nog fatsoenlijk begraven en beweend worden. Zalig zullen de verwaarloosden en de armen van geest zijn, want in de strijd om de laatste broodkruimels zal de ongeremde kracht van hun ellebogen hun tot voordeel strekken – de laatsten zullen de eersten zijn. Het zoute water zal onze bronnen en rivieren vergiftigen, vissen zullen stikken in

opwarmende zeeën, bijen zullen sterven en beren en reeën ook – alleen de mensenmenigte zal op de verschrompelende aarde steeds dichter samendrommen en steeds naarstiger sleutelen aan razende en vliegende machines en die zullen het overgebleven aardoppervlak teisteren als een plaag van insecten met harde, gladde chitinepantser, om de laatst-overgeblevenen profijt, mobiliteit en comfort te verschaffen.

‘De ondergang van de wereld komt evengoed door auto’s als door vlees! Ik zou wensen dat die vleesvreterij gelijk werd gesteld aan kannibalisme!’ Marina at van haar rode soep en keek verachtelijk naar mijn worstje, waar ik al een hap van heb genomen. Opnieuw ontbrandde er een vurige discussie. Marina vond het hoog tijd voor een ommezwaai, onze manier van leven is volgens haar achterhaald en even schandig als de inquisitie en de slavernij in hun tijd. ‘Of vergelijk het met de communistische en fascistische regimes in hun laatste stadium, toen al duidelijk was dat ze moreel niet standhielden, dat hun schip reddeloos slagzij maakte. En toch deed bijna iedereen mee... Net als de filerijders, vakantievliegers en vleesvreter van nu!’

Waarop ik mijn vork op mijn bord gooide en Marina met ingehouden woede vroeg of ze me soms met een fascist vergeleek.

Mijn moeder schoot me te hulp en bracht de discussie van mijn worstjes op de gemiddelde Amerikaan, de kampioen in water-, stroom-, benzine- en vleesconsumptie die het klimaatverdrag niet wenste te ondertekenen.

‘Duizenden vierkante kilometers shopping malls, openstaande diepvriezen, belachelijke cruises! De Amerikaanse droom voor iedereen! En dat verplaatst zijn weldoorvoede lichaam nota bene uitsluitend per auto!’

‘Daar gaat het helemaal niet om! Mijn worstje, daar gaat het om!’ Kwaad beet ik in het slappe ding aan mijn vork – dat vervolgens letterlijk in mijn keel bleef steken.

Om ons af te leiden dan wel te kalmeren, legde mijn moeder haar gekromde handen op de onze en deelde ons mee dat we hier heel dicht

bij Satans troon zaten, aangezien die zich volgens de Bijbel in de tempel van Pergamon bevond. Het was ook bewezen dat daar mensenoffers waren gebracht – voor een hoefdier was de trap naar het altaar te steil en waren de treden te smal. Geen wonder dat vanuit Berlijn de aanzet tot de twee wereldoorlogen was gegeven – dat gevaarte straalde nog altijd onheil uit en was link, zeker nu onze laatste dagen in zicht waren, orakelde mijn moeder. Het vagevuur is in aantocht, had vader Michail gezegd. ‘Was het nou op 15 mei komend jaar? Of op 29 april? Ik weet het niet meer precies,’ fluisterde mijn moeder, terwijl ze zich op haar hoofd krabde en meteen daarop haar handen onder het tafelblad verstopte omdat ze het henna uit haar pas geverfde haar onder haar nagels had gekregen.

‘Maar oma, hoe kun je zulke belangrijke data nou vergeten,’ giechelde Marina.

‘Ik vind dat helemaal niet grappig,’ zei mijn moeder met een smallippig glimlachje. ‘Ik ben erg bezorgd om jullie toekomst.’

‘En je eigen toekomst laat je koud?’ ging Marina verder.

‘Ik ben blij dat ik mijn leven achter me heb.’

Maar eigenlijk was ze daar helemaal niet blij mee en praatte ze over de ondergang van de wereld om de angst voor haar eigen einde te bezweren.

Sterft er een mens, dan sterft er ook een hele wereld: je herinnering aan de geur van moederzweet en je herinnering aan de hand van je vader, of de afwezigheid daarvan. Je herinnering aan de eerste keer dat je sneeuw zag, en die aan je eerste irritante schaamhaartjes. Aan het gladde oppervlak van je eerste stropdas of je eerste echte pumps met hoge hakken. Mijn moeder haalde vaak herinneringen op aan hoe ze als kinderen kort na de oorlog dikke zwarte stukken autoband onder hun voeten hadden gebonden om naar school te gaan – het was erg. Maar het ergste was de honger. Honger, honger, overal honger. Hoe ouder mijn moeder wordt, hoe dieper en eerbiediger ze zich over haar eten

buigt – sinds kort houdt ze zelfs een hand ter bescherming om haar bord. Vroeger was dat niet zo. Vroeger hield van alles haar jeugdherinneringen op afstand. Maar hoe ouder ze wordt, hoe dichterbij haar verleden komt. Ze heeft een lange weg achter zich, de grote boog is afgerond en sluit zich waar hij begon: voor de drempel van een zwarte afgrond.

Ik erger me soms aan haar manier van eten, net als aan haar koppigheid en haar duistere voorspellingen. We hadden uiteindelijk een volle maand met zijn drieën in twee kamers geleefd – ik was zelfs wel wat opgelucht toen ze gisteren weer naar Rusland vertrok. Het was echter een pijnlijke opluchting, die ook snel vervlogen was: terwijl wij hier samen zijn, zit zij weer alleen in haar witte huis, waar ze langzaam zal aftakelen, zonder ons. Ik wil niet dat ze zonder mij sterft – terwijl, of juist omdat ik het grootste deel van mijn leven zo ver van haar verwijderd ben geweest. En zij is de mens die ik het langste ken.

‘Ik zit in het huisje,’ zegt een kind en het maakt met zijn handen een dakje boven zijn hoofd, wanneer het in een spel om pauze of om genade vraagt – ik wil niet dat mijn moeder sterft, want zonder de schaduw die de beschermende hand van een oudere biedt, wordt mijn huid snel slap en mijn haar grijs.

Ik drink mijn eerste kop koffie en kijk uit het raam naar de Alexanderplatz onder me, maar mijn gedachten zijn ergens bij de Russisch-Poolse grens, waar mijn moeder op dat moment zit te wachten tot haar trein wordt omgespoord. Voor ik de deur uit ga, blijf ik in de donkere gang langer dan anders voor de spiegel staan. Mijn leven lang heb ik ontkend dat ik op mijn moeder lijk, maar nu tekenen zich in de diepten van de spiegel steeds duidelijker haar hoge jukbeenderen en haar ogen af, nu eens bruin, dan weer oker – afhankelijk van de lichtval. Misschien moet ik de grijze haren die bij mij sinds kort door beginnen te schemeren ook met henna maskeren? Of mijn oogleden blauw aanzetten, of mijn lippen verven? Even gaat mijn hand naar Marina’s lippenstiften op het plankje bij de spiegel en dan verlaat ik eindelijk het verlaten ogende huis.

Buiten is het licht, van de sneeuw van gisteren is niets blijven liggen. Vochtige steenschubben glanzen in de zon. Ik blijf staan bij het stoplicht aan de Karl-Liebknecht-Straße. De auto's bewegen zich langzaam voort als een dichte kudde bonte, volgevreten varkens. De hete lucht boven hun gepantserde ruggen smelt en zindert. De flats, het warenhuis, de glazen mouw van het station, het betonnen plaveisel – alles hier bij Alexanderplatz is opgebouwd uit grauwe vierkanten – het ongezellige plein is in een geruit net verstrikt geraakt. Winderig en verlaten is het hier, zo laat in de ochtend – het vroege werkvolk is al in alle windrichtingen uitgezwermd, het uur van de lediggangers is aangebroken. Wakkere pensionado's met pluizige permanentjes zoeken afleiding bij de rijk gevulde warenhuisworstkraam; dikke en gepiercete moeders duwen hun kinderwagens de heisa rond de dagelijkse 'kanjerkoopjes' in. De kerstprullaria blijven zo vroeg in de morgen nog verstopt achter de luiken van de provisorische kraampjes. De eerste mobiele worstverkopers leggen al zachte, bleke worstjes op de gloeiende grill die ze voor hun buik hebben hangen en er trekken indringende dampen over het plein. Het is precies zoals we indertijd droomden: we zaaien niet en oogsten niet, licht en warmte krijgen we met een druk op de knop, liefde en verzorging worden van overheidswege verstrekt.

Ik koop een dikke bos geurige dennentakken en zweef omhoog naar de perrons. De wagon van de S-Bahn is niet vol, maar ik blijf toch bij de deur staan. Links van me zitten twee jonge mensen tegenover elkaar te lezen: witte tanden, licht gebronsde huid (bergen en zee), gezond van lichaam en geest – een mensensoort die ergens in groene buitenwijken wordt gekweekt door liefdevolle ouders die hun kinderen bewonderen en stimuleren. Zelfs van de puistjes die de rest van de jeugd in hun greep hebben, blijven deze jongens en meisjes verschoond. De jongen staart in het boek *Fucking Berlijn. Studente en parttime hoer* van Sonja Rossi, het meisje leest het boek *Merde*. Haar gladgekamde haar glimt als de kast van een kostbaar strijkinstrument, haar kleine, brutale knotje

zit bovenop de schroef. De hoofden van de beide lezers hellen naar elkaar over als de spanten van een dak en het is te merken dat ze elkaar niet aankijken, maar wel opmerken en leuk vinden.

Bij station Friedrichstraße schuift er een vrouw in een rolstoel de wagon binnen, haar opgeblazen en voetloze beenstompen voor iedereen zichtbaar vooruitgestoken. Als de trein optrekt, rijdt ze onbedoeld achteruit en ramt een grijpstaang. De jonge lezers springen op de rolstoel af en glimlachen elkaar toe als hun handen elkaar boven het hoofd van de beenloze vrouw raken, om haar vervolgens zorgzaam te vragen of alles oké is.

De jongen bukt zich naar het boek met de titel *Merde* dat plat op de vloer ligt, geeft het aan het meisje en gaat weer naast haar zitten. De beenloze vrouw knijpt haar lippen kwaad op elkaar. Afstotelijk, uitgestoten, ongeliefd – misschien al sinds haar jeugd. De vrouw in de rolstoel spuugt op de vloer voor de voeten van de twee jonge mensen die ze zonder het te willen bij elkaar heeft gebracht. Ze scheldt op de onrechtvaardigheid van de wereld en sjeest ervandoor. Ik draai me naar het raam.

De trein zweeft over het museumeiland. De schietgaten van de majestueuze tempels bieden vluchtige inkijkjes in de koele werelden van de oudheid die er gevangen wordt gehouden. Hier een marmeren vrouwenbeen, daar een treurige, verbannen heiland. Dan de Reichstag en de scheve tentkoepel van het Sony-center achter de Tiergarten.

Rechts onder het viaduct van de S-Bahn zoekt de uit de tijd gevallen campus van het Charité-ziekenhuis voorbij. Roodstenen villa's met pittoreske puntgevels en smalle torentjes waarbij je zo lekker over de duistere middeleeuwen kunt fantaseren. Helemaal vooraan dingt het medisch historisch museum met zijn macabere en hitsige beloftes om de gunst van potentiële bezoekers: 'pijn', 'stigmata', 'schaamte', 'seks brandt', 'sport=blesure'. Voor je het weet, dringen de sluw geformuleerde kreten je gedachten binnen, nestelen ze zich daar en roepen ze onsmakelijke visioenen op van klieren op sterk water en

gedroogde pezen. Vandaag nodigt het museum voorbijgangers uit voor een 'Dans met de *Dodendans*'.

Onze wagon rijdt nu onder het overmaatse dak van het Hauptbahnhof. Diep onder de sporen van de S-Bahn krioelt een meerlaagse, futuristische chaos: roltrappen gaan op verschillende niveaus verschillende kanten op en vormen samen een hallucinerende Escher-wereld. Onder het klein gefacetteerde glazen uitspansel is een gigantische reclameposter opgehangen: een geblondeerde reuzin in een hemdje en met pumps met stilettohakken dartelt rond op zijdeachtig glanzende lakens met een zogenaamd zwoele blik in haar opvallend lichte ogen met grote zwarte pupillen. *Uw hotel: de smerigste fantasieën krijg je in schone bedden.* Zoals de Egyptische hemelkoe welft de blonde zich over het Brandenburgse Ninive aan de Spree, zoals een belezen kennis van me Berlijn noemt.

3

Meneer Struck, mijn zorgcliënt, voor wie ik vandaag de dennentakken heb gekocht, woont in een appartementencomplex voor senioren. In het complex hangt een indringende geur van lang warm gehouden, verschaalde maaltijden – de combinatie van geuren levert het muffig-zoete aroma op van beschaafde eenzaamheid.

Het is een uitgestrekt complex met een gezelschapsruimte, Oase van Liefde geheten, op de begane grond, waar ook het kantoor zit. Daar is niemand aanwezig, op mijn collega Maria Benvenista na. Ik ben blij haar te zien: ze is van mijn leeftijd, we kunnen goed met elkaar overweg en spreken soms na werktijd iets af.

Maria is Braziliaanse. Polen, Oekraïners, Bosniërs, Mexicanen – hier in het Berlijnse appartementencomplex voor senioren hebben de proletariërs aller landen elkaar hervonden. Ouderenzorg is het werk van emigranten en van mislukte autochtonen. Veel van mijn collega's zijn hoog opgeleid: theaterwetenschappers, geografen, acteurs en letterkundigen, en ongeduldige types die overal even aan hebben

gesnuffeld, zoals Maria. Zij heeft bijna tien jaar lang allerhande studies gevolgd en zit boordevol nutteloze feitenkennis. Ik ben erg op haar gesteld, meer dan op de andere collega's. Ze is een mooie vrouw; met haar welvende, brede wangen en haar enigszins vooruitstekende onderkaak doet ze me aan een panter denken. Haar bijzondere donkere teint, alsof ze op een ondergrond van as is geschilderd, heeft ze aan haar Indiaanse voorouders te danken, net als haar openheid en haar moed, die me voor haar inneemt.

'Hij is dood. Zaterdag is hij overleden,' fluistert ze in mijn oor.

Twee maanden geleden vroeg meneer Struck me al om dennentakken te kopen. Hij wilde er per se de stervende rode bloemen in de bakken op zijn balkon mee bedekken. Ik vergat het telkens weer. Nu heb ik ze eindelijk meegebracht en is hij er niet meer.

De scherpe naalden van de dennentakken prikken in mijn handpalmen.

'Ik heb mijn handschoenen bij hem laten liggen. Kun jij me de sleutel geven?'

'Goed. Ik loop met je mee. Dan kunnen we meteen een beetje opruimen,' zegt Maria.

We nemen de trap naar boven en lopen door de lange gang. Onze argwanende, onzekere schaduwen glijden over het gladde linoleum voor ons uit. Maria steekt de sleutel in het slot. Ik sta op de drempel, de dennentakken in mijn handen als een dodenkrans. Zonder haar bewoner lijkt de woning onttakeld, ik herken het er nauwelijks meer. 'Kom binnen wijfie!' riep hij altijd meteen. Ik liep dan op hem af, hij zat op de bank en stak zijn bevende handen naar me uit – een extatische gelovige, iemand die zou verdrinken. Meneer Struck, vroeger slotenmaker, was een corpulente man: een vlezig gezicht vol haarfijne koraaltakjes van gebarsten bloedvaten, een grote pruimkleurige onderlip en weerspannige, bevende schaarhanden.

'Dag, mijn lieve meneer Struck, hoe gaat het met u?' Ik liet me naast hem op het vettige pluche zakken.

Hij vertelde over nachtelijke kwellingen, over gemene sigaretten die uit zijn vingers geglipt waren, en keer op keer over de ontmoetingen die hij met geile Russische vrouwen zou hebben gehad. Ondertussen knipte ik, als zijn Russische verzorgster, zijn vingernagels en veegde de harde halve maantjes op het glazen blad van het lage bijzettafeltje bij elkaar. Er lag een grote zilveren kerstbal naast, het glinsterende oppervlak weerspiegelde de hele kamer, ook mijzelf, minuscuul, verwrongen, vlak naast elkaar.

‘Mevrouw Lena, koopt u alstublieft dennentakken voor me! Wij krijgen bijna vorst.’

Inmiddels vroor het inderdaad. Mijn handschoenen liggen naast de kerstbal. Achter het raam de slappe, bevroren geraniums in de bloembakken. Ik doe de balkondeur open om de takken op de dode bloemen te leggen, de zilveren bal rolt van de rafel en valt kapot.

Midden op tafel ligt een adventskrans. Ik verbaasde me er steeds weer over dat meneer Struck, die de dagen van de week, de maanden, de jaren en de eeuwen niet meer uit elkaar kon houden, vanaf de eerste dag van de advent de dagen telde, zoals een ijverig katholiek de kralen van zijn rozenkrans. Na kerst stopte hij met aftellen en werd de tijd weer een chaotische, kleurige kluwen garen voor hem. Als ik me verveelde, trok ik er een paar opvallende, mooie draden uit en vlocht ze naar mijn eigen goeddunken tot een nieuwe draad.

Meneer Strucks voornaam was Günter. Als jongen had hij met zijn moeder in het souterrain van een Berlijns huis gewoond. Een piepklein keukentje direct bij de deur, met daarachter de kamer. Zijn moeder maakte schoon bij welgestelde mensen, zijn vader, een kleermaker, woonde met een andere vrouw en haar dochter in Oranienburg, buiten Berlijn, en kwam eens per jaar bij zijn zoon op bezoek – met kerst. Günter dacht graag terug aan een marinescheepjesmuts die zijn vader had gemaakt en hem in 1939 met kerst cadeau had gedaan. Als jongen had de muts het mooiste gevonden wat er bestond, tegen de zin van zijn moeder hield hij hem zelfs binnen op. Zijn moeder werkte veel, vaak

bracht ze kleren mee om thuis te wassen en te strijken. Het huis was vochtig, als het vroom raakten de ramen, die heel hoog zaten, bijna tegen het plafond, bedekt met ijsbloemen, als een weelderige vederbos.

‘Een vederbos?’ Dat woord had ik nog nooit gehoord.

‘Dat heb een krijger op zijn helm, wijffie, zo’n woeste takkenboel.’

Aan het begin van de middag werden de ruiten blauw, aan het lage plafond hing een gele lichtdruppel. Zijn moeder waste de kleren van vreemden in de houten trog, Günter staarde in de benevelde afgronden van de driedelige spiegel en zag zichzelf en zijn muts steeds kleiner worden en vermenigvuldigen. In de zomer was de oorlog uitgebroken en werd zijn vader opgeroepen voor het leger. Günter was trots op hem en blij dat hij nu weg was bij zijn stiefdochter, zijn persoonlijke rivale. Met kerst kreeg zijn vader verlof en hij wilde, zoals gewoonlijk, op kerstavond bij zijn zoon op bezoek gaan.

Na lang beraad met de spiegel, trok zijn moeder een mooie zomerjurk aan. Aan tafel in hun koude onderkomen zagen haar blote armen er onaangenaam bleek uit, haar handen waren haast lila. Toen ze naar de keuken ging om naar de armzalige taart te kijken, zette ze haar blauwe lippen rood aan, wat haar bepaald niet knapper maakte. Zijn vader zag er in zijn uniform des te indrukwekkender uit. Hij gaf hem een indianenpoppetje met een hoofdtooi van echt vel. Een prachtig poppetje was het, heel precies beschilderd, tot de wenkbrauwen en de naden van de broek aan toe.

Günter wilde per se tot aan de kruising met zijn vader meelopen, hand in hand gingen ze op pad. Het was donker, de met metaal beslagen hakken van de laarzen sloegen vonkjes op de trottoirstenen. Toen hij omhoog keek naar zijn vader, zakte de te klein geworden scheepsmuts van zijn hoofd. Aan de kruising namen ze voor altijd afscheid. Nog lang speelde Günter met het houten indiaantje, al verloor het hoofdtooi veren, bladderde de verf eraf en versleet het poppetje als het konterfeitsel van een held op een antieke munt.

Als meneer Struck praatte, kreeg hij witte slagroomvlokjes in zijn mondhoeken, alsof zijn speeksel bij het praten werd stijfgeklopt. Zijn

adem rook zurig en muf, ik kroop weg in de hoek van de bank. Ik moest alles wat ik zei herhalen, en dan boog meneer Struck met zijn rechter oor nog dichtër naar me toe, aan zijn linker oor was hij bijna doof.

‘Door een insect,’ grinnikte hij, ‘zo ontzettend stom! Midden in de oorlog.’

‘Een oorworm? Zo’n donkerbruin beest, dat wel gelakt lijkt, met een tweetand aan zijn staart?’

‘Ik weet het niet meer, misschien was het een vuurwants.’

Günter had het insect met zijn wijsvinger dieper in zijn oor geduwd, maar had het niet gemerkt. Aanvankelijk had het alleen gejeukt, maar na een paar dagen was het opeens pijn gaan doen, toen ze met zijn allen de grote brand hadden proberen te blussen.

‘De fosfaatbommen, mevrouw Lena, dat waren krengen! Dat spul valt niet te blussen!’

Terwijl burens zoveel mogelijk spullen naar buiten droegen, was Günter steeds harder gaan huilen.

‘Stel je niet zo aan, zonder jou is het ook al erg genoeg,’ schreeuwde zijn moeder. Ze schudde Günters hand van haar pols en gaf hem een draai om zijn oren. Toen hij was flauwgefallen, was zijn moeder op haar beurt in huilen uitgebarsten, ze had haar zoon naar mevrouw Roth gedragen, een vrouwenarts die om de hoek woonde. Die had hem eruit gekregen. Het oor was nog lang opgezwollen gebleven en was vreselijk af gaan staan. Ze hadden mevrouw Roth niet kunnen betalen, maar later, toen de stad volkomen verwoest was en de winkels geplunderd waren, hadden moeder en zoon de hand gelegd op een schort vol miniblikjes Franse ganzenleverpaté. Ze hadden drie stuks aan de dokter gegeven, mevrouw Roth, die later de Russenkinderen had moeten aborteren, overal in Reinickendorf.

‘Er waren geen bastaards bij ons, niet dat ik weet tenminste,’ zei meneer Struck hoestend, en hij slikte zijn dikke speeksel weg.

Dat met dat oor was helemaal aan het eind. Mijn vader was al dood en de eerste Russen zaten al in de stad – meneer Struck nam me van top tot teen op – we waren al schijtbenauwd voor ze.

Toen de eerste Rus bij ze kwam, duwde zijn moeder hem onder het bed. Günter zag de man niet. Alleen zijn voeten, omwikkeld met versleten lappen. De Rus probeerde zijn opgezwollen voeten in zijn moeders schoenen te krijgen, maar ze waren hem veel te klein.

‘De Amerikanen waren juist chic gekleed. In 1948 heb ik mijn eerste cowboyoverhemd, een ruitjeshemd natuurlijk, op de zwarte markt gekocht. Er waren in die tijd geen schoenen, en ook al niet genoeg zeep, en dat hemd kostte evenveel als een jas. Maar cowboy worden was mijn jeugdroom. Cowboys, Arizona, de hele mikmak. En u, wat wilde u vroeger worden? Kosmonaute?’ vroeg meneer Struck lachend, de sigaret in zijn hand beefde als de schoorsteen van een zwoegend vrachtschip.

Het vreselijke voorspel, de oorlog, was voorbij, maar op het punt waar het echte, grote leven moest beginnen, raakte de verteller steeds buiten adem – zijn herinneringen verschrompelden en waren nog maar net voldoende voor een schamele eenakter, waarvan de inhoud hem bijna leek te zijn ontgaan.

Günter Struck trouwde op jonge leeftijd met zijn Erna, hij kreeg zijn eigen slotenmakerij in een markthal in Moabit, in een zijstraat vond het echtpaar onderdak.

‘Ja, twee kamers en nog een kamertje,’ zei meneer Struck.

Het was een nette woning; zijn vrouw Erna maakte schoon en richtte hem in. Waar je maar keek stonden kunstbloemen en asbakken – ze staken allebei de ene sigaret met de andere aan. Erna was overal vlot en handig in. Overdag zat ze achter de kassa bij de Edeka, ’s avonds zette ze een bord met plakjes worst, eentje met kaas en eentje met augurken, radijsjes en tomaten op tafel. Eerst aten ze allebei vier boterhammen, daarna dronken ze twee biertjes, rookten ze en keken ze televisie.

‘Maar natuurlijk gingen we ook op vakantie, overal naartoe, kijk maar,’ zei meneer Struck en hij wees trots op het hoekje in de kast, waar tientallen blauwe eierdopjes, in alle mogelijke uitvoeringen (aardewerk, plastic, porselein, hout, plastic en nog eens plastic) opgestapeld stonden.

‘De anderen verzamelden theelepeltjes of schoteltes, wij wilden iets van ons eigen.’

‘Mooi,’ zei ik, hoewel het een van de onooglijkste verzamelingen was die ik ooit had gezien. ‘We zouden die dingen eens moeten afstoffen.’

Günter zat televisie te kijken en chips te eten. Ik stond de blauwe eierdopjes te poetsen en keek zo nu en dan over zijn schouder naar het kleurrijk flakkerende scherm. Een bos, nee een onoverzichtelijke jungle van uitgestrekte zwarte armen met daarboven een paar in stralend witte handschoenen gestoken handen die de menigte van bovenaf eten toewierpen. Vervolgens: een tunnel die als een geweldige trechter bezwete Love Parade-bezoekers opzoog die kennelijk niet doorhadden waar de lust ophield en de dood loerde. En vervolgens: ontelbaar veel witte, kromme ruggen van biddende moslims, leunend tegen witgesokte hakken. ‘Wat een onzin!’ zei meneer Struck altijd bij het journaal. Hij vond het maar saai en vervelend.

Vaak gingen we naar beneden om in de ontmoetingsruimte te zwartepieten. De tafels stonden in rijen, midden op elke tafel lag een papieren nepkantkloskleedje met een vaas met kunstbloemen erop. Als hij met de zwartepiet bleef zitten, konden meneer Struck van opwinding de tranen in de ogen schieten, maar hij deed haast niets om het ongeluk af te wenden: hij trok altijd de kaart die zijn tegenstander hem toestak.

Soms deden we samen boodschappen. ‘Cervelaat, jachtworst, legerbrood,’ fluisterde meneer Struck en hij graaide onzeker en onbeheerst, als met een bulldozerarm, in de schappen – en miste vloekend zijn doel.

‘Zimbo, hier lag altijd Zimbo-bloedworst,’ zei hij kwaad. Zijn grote natte lippen trilden, zijn ogen rolden van radeloosheid. Hij was zenuwachtig, opgewonden, ongeduldig in de winkel. Boodschappen doen was het hoogtepunt van zijn dag. Bij de kassa stak hij me zijn portemonnee toe en plukte ik het benodigde bedrag uit de bult muntgeld. Waarna we de worsten in zijn boodschappentrolley stouwden en de buit naar zijn huis sleepten.

Nu is het naambordje bij zijn deurbel weg. Maria stopt de dode geraniums in een zwarte zak, ik ruim met vegeer en blik de scherven van de kerstbal op. Tussen de pluizen van de bruine vloerbedekking glinstert nog wat zilverstof. Als ik de doos met de cowboyhoed openmaak, fladderen er parelgrijze motjes naar buiten.